К. Є. Бабенко,
к. ф.-м. н., доцент, завідувачка кафедри менеджменту,
Українська інженерно-педагогічна академія
ORCID ID: 0000-0001-7227-886X

DOI: 10.32702/2306-6806.2020.6.126

SWOT-АНАЛІЗ ТЕРИТОРІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО БАЧЕННЯ ЇЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

К. Babenko,
PhD in Physico-Mathematical Sciences, Associate Professor,
Head of Management Department, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy

SWOT-ANALYSIS OF THE TERRITORY AS A PREREQUISITE FOR THE A STRATEGIC VISION FORMATION OF ITS ECONOMIC DEVELOPMENT

Статтю присвячено визначенню та обґрунтуванню SWOT-аналізу території як передумови формування стратегічного бачення економічного розвитку. Проаналізовано сутність понять "економічне зростання" та "економічний розвиток", виявлено їх відмінності. Доведено необхідність застосування SWOT-аналізу для знаходження та прийняття обґрунтованих рішень у рамках регіонального розвитку. Виявлено наявність можливості поєднати важливі внутрішні якісні характеристики регіону (сильні і слабкі сторони) з результатами досліджень зовнішніх умов (можливості та загрози). Запропоновано схему визначення ключових проблем економічного розвитку територій України. Обґрунтовано, що важливими процесами в рамках проведеного SWOT-аналізу є виявлення переваг, викликів та можливих ризиків. Доведено, що застосування SWOT-аналізу сприятиме коректному формуванню стратегічного бачення економічного розвитку територій та дозволить визначити найбільш вірогідні сценарії їх розвитку.

The article is devoted to the definition and substantiation of SWOT-analysis of the territory as a prerequisite for the strategic vision formation of the economic development. The essence of the concepts "economic growth" and "economic development" is analyzed, their differences are revealed. It is determined that economic growth is understood as a quantitative increase and qualitative improvement of a social product and factors of its production. And the essence of economic development involves continuous changes in economic processes to achieve the goal in terms of existing resources rational use. It is determined that an important prerequisite for effective economic development of the territory is its strategic planning, which not only minimizes the risk of irrational management decisions, but also contributes to a thorough vision of development promising areas. The conceptual aspects of the territories economic development strategic vision are singled out: effective economic environment, which is based on the centers of economic growth; territories balanced economic development; smart public administration that uses methods of project approach and risk management; accelerated digitalization of the economic sphere; stable infrastructure, which is formed in accordance with the economic and geographical location of the territories and provides for the nature rational use. It is proved that the basis for the strategic vision formation of the territory economic development is the results of SWOT-analysis and the results of assessing the territory development potential on the analytical research basis. It is possible to combine important internal qualitative characteristics of the region (strengths and weaknesses) with the results of researching external conditions (opportunities and threats). A scheme for identifying key issues of Ukraine economic development is suggested. Its feature is a combination of identifying strengths and weaknesses, opportunities and threats with the process of identifying benefits, challenges and possible risks. It is proved that the application of SWOT-analysis will contribute to the correct strategic vision formation of the territories economic development and will determine the most likely scenarios of their development.

Ключові слова: економічний розвиток, регіональний розвиток, стратегічний підхід, SWOT-аналіз, переваги, виклики, ризики.

Key words: economic development, regional development, strategic approach, SWOT-analysis, advantages, challenges, risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні тенденції територіального розвитку характеризуються масштабними економічними трансформаціями, що чітко відображено у всіх сферах людської

діяльності. Під впливом науково-технічного прогресу поряд із позитивними тенденціями економічного розвитку світ постійно зіштовхується з глобальними проблемами та загрозами. Диспропорції в економічній сис-

темі призводять до уповільнення темпів росту економіки, а внаслідок загрозливої діяльності суб'єктів господарювання — уможлиблює високий ступінь забруднення навколишнього середовища, що в свою чергу призводить до руйнування природних екосистем. У цьому контексті визначальним є коригування процесу розробки стратегій сталого розвитку у довгостроковій перспективі шляхом визначення пріоритетності, точності, системності та цілісності в процесі формування стратегічного бачення територіального розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у дослідження процесу стратегічного вибору та особливостей формулювання стратегічних та операційних цілей розвитку регіонів зробили такі вчені-науковці: Д. Бейкер, Дж. Брайтсон, О. Берданова, В. Вакуленко, І. Валентюк, Д. Гріффін, В. Петросянц, Н. Сментина, Р. Стейсі, А. Ткачук, А. Фіалковська, С. Хайнс [1; 3; 5—10] та інші. Проблема економічного розвитку територій займалися: О. Берданова, В. Вакуленко, Г. Васильченко, А. Гончаров, Б. Гречаник, Н. Гринчук, Д. Єндовицкий, О. Єргунова, М. Канадець, М. Максимчук, Ю. Маленков, М. Портер, Н. Сироткина, А. Слуцкин, Ю. Сурмін, О. Янковий [2; 4] та інші. Залишаються недостатньо розкритими питання обґрунтування стратегічного планування процесу економічного розвитку територій та застосування важливих інструментів аналізу та управління.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою даної статті є визначення передумов формування стратегічного бачення економічного розвитку територій. Для досягнення поставленої мети сформувано такі завдання: проаналізувати сутність понять "економічне зростання" та "економічний розвиток", виявити їх відмінності; визначити необхідність проведення SWOT-аналізу територій для формування стратегічного бачення економічного розвитку територій; запропонувати схему визначення ключових проблем економічного розвитку територій України.

ОПИС ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перш ніж перейти до питання формування стратегічного бачення економічного розвитку територій, слід дослідити та визначити сутність поняття "економічний розвиток" та його відмінність від дефініції "економічне зростання". Детальне дослідження економічної літератури підтвердило, що використання поняття "економічне зростання" у науковому середовищі посилилося після загальної економічної кризи 2008—2009 рр. У цей період особливої актуальності набули питання прогнозування динаміки економічних показників, які відображали не тільки економічний потенціал регіону (або країни в цілому), але й ступінь реальної виробничо-економічної активності тієї чи іншої господарської системи. Тому, у загальному вигляді під економічним зростанням розуміють кількісне збільшення і якісне вдосконалення суспільного продукту і чинників його виробництва. Незважаючи на те, що дана категорія посідає вагомим місце у відтворювальному процесі, найбільш узагальнюючим параметром, який дозволяє визначити якість управління суспільним відтворенням, а також проаналізувати стан економічної системи та її перспективи, залишається категорія "економічний розвиток". З огляду на важливість і значущість цієї категорії, слід зазначити, що економічний розвиток будь-якої країни світу визначається досягнутим рівнем і якістю життя населення. Але в умовах сьогодення в практиці управління соціально-економічним розвитком України рівень і якість життя населення як стратегічна мета носить більш декларативний характер. Детально вивчаючи існуючий категоріально-понятійний апарат дослідження економічного розвитку, слід акцентувати увагу, що зміст та сутність розвитку передбачає безперервні зміни в еко-

номічних процесах для досягнення сформованої мети в умовах раціонального використання існуючих ресурсів. Водночас важливою передумовою забезпечення ефективного економічного розвитку території є його стратегічне планування, яке не тільки мінімізує ризик прийняття нераціональних управлінських рішень, але й сприяє ґрунтовному баченню перспективних напрямів розвитку території.

Слід зазначити, що стратегічне бачення економічного розвитку територій ґрунтується на комплексній оцінці глобальних довгострокових трендів, аналізі пріоритетів розвитку регіонів і країни в цілому, визначенні конкурентних переваг територіальних громад, оцінці можливих ризиків, обмежень і можливостей. В контексті зазначеного, можна виокремити такі концептуальні аспекти стратегічного бачення економічного розвитку територій:

ефективне економічне середовище, яке базується на центрах економічного зростання, що складають опорний каркас економіки регіону, який в свою чергу формує конкурентні умови економічної діяльності;

збалансований економічний розвиток територій, який забезпечується за допомогою мінімізації територіальних диспропорцій не тільки в економічних умовах господарювання, але й в рівні і якості життя населення та в навантаженні на навколишнє середовище;

розумне державне управління, що використовує методи проектного підходу та управління ризиками і базується на відкритості і доступності державних органів, на високому рівні залучення інститутів громадянського суспільства і жителів у вирішення актуальних питань соціально-економічного розвитку регіонів;

прискорена цифровізація економічної сфери завдяки: розвитку і поширенню "розумних" технологій; застосуванню новітніх технологій обробки і зберігання даних; створенню дата-центрів, розвитку технологій бездротового зв'язку;

стабільна інфраструктура, яка формується відповідно до економіко-географічного положення територій, та передбачає раціональне природокористування завдяки якому забезпечується гармонійний розвиток промислово-інфраструктурного комплексу; збереження унікальної екосистеми регіону; формування комфортного та безпечного навколишнього середовища; бережливе використання природних ресурсів.

Необхідно акцентувати увагу, що при формуванні стратегії розвитку території поряд з аналізом тенденцій розвитку самого регіону, визначення його потенціалу і рівня конкурентоспроможності в сучасних умовах необхідно враховувати й оцінювати фактори зовнішнього впливу, а також глобальні процеси, під впливом яких відбувається трансформація всього навколишнього середовища. Етап, який присвячено аналізу ситуації у внутрішньому та зовнішньому середовищі, забезпечує підґрунтя для визначення місії і стратегічного бачення розвитку території, а також формулювання цілей в довгостроковій перспективі. На сьогодні існує безліч різних інструментів аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища регіону, серед яких слід виділити: дерево рішень; мертва петля і спіраль удачі; вивчення профілю регіону; матриця БКГ; матриця Мак-Кінсі; діаграма Парето; аналіз документів; SWOT-аналіз, PEST-аналіз, STEP-аналіз тощо.

Що стосується діагностики вже існуючих стратегій регіонального розвитку, то виявлення кращих практик і еталонних стратегій проводиться за допомогою таких інструментів, як: традиційний аналіз документів (нормативно-правових актів, законів, регіональних програм), контент-аналіз стратегій розвитку регіонів країни (статистичні методи оцінки показників розвитку, виявлення лідерів та аутсайдерів, детальний аналіз змісту стратегій), інтерв'ю та експертні оцінки.

Попри доволі значну кількість методів та інструментів, що застосовуються для аналізу у досліджуваній

Рис. 1. Визначення ключових проблем економічного розвитку територій України в контексті аналізу виявлених переваг, викликів та можливих ризиків завдяки проведеному SWOT-аналізу

сфері, найбільш широко використовуваним серед практиків залишається SWOT-аналіз, який є достатньо відомим і популярним засобом вивчення зовнішнього і внутрішнього середовища регіону. Він передбачає аналітичне опрацювання сильних і слабких сторін, можливостей і загроз регіонального середовища. Значимість SWOT-аналізу полягає ще й в тому, що він є базою для генерування альтернативних стратегій розвитку регіонів. За допомогою виявлення переваг, викликів та ризиків даний вид аналізу дозволяє сформулювати найбільш сприятливу модель поведінки регіону при певних умовах зовнішнього середовища.

Слід зазначити, що метод SWOT-аналізу використовується задля визначення якісних параметрів територіального розвитку шляхом оцінки внутрішніх і зовнішніх чинників навколишнього середовища. Він дозволяє визначити сильні та слабкі сторони відповідної території, а також виявити можливості та спрогнозувати потенційні загрози. У свою чергу оцінка макросередовища дозволяє розробити стратегії, які допоможуть регіону перетворити потенційні загрози у можливості.

Отже, основою для формування стратегічного бачення економічного розвитку території є результати SWOT-аналізу та результати оцінки потенціалу розвитку території на базі аналітичних досліджень. SWOT-аналіз територій нашої країни було здійснено в рамках дослідження сучасного стану розвитку всіх областей з урахуванням ключових тенденцій їх функціонування, виокремлення актуальних проблемних питань у галузях господарського комплексу та перешкод у економічному розвитку регіонів, а також детального аналізу існуючих стратегій розвитку областей за 2012—2018 роки, а також проектів майбутніх стратегій розвитку. Слід зазначити, що на основі SWOT-аналізу було виявлено наступні зв'язки: можливості підтримують сильні сторони, що дозволяє визначити порівняльні переваги територій країни; можливості зменшують слабкі сторони, дозволяє визначити виклики, які стоять перед регіоном; загрози посилюють слабкі сторони, що дозволяє визначити ризики, які можуть виникнути перед територіями. Саме ці взаємозв'язки дозволяють сформулювати порівняльні переваги, виклики й ризики та сприяти виокремленню ключових проблем економічного розвитку території (рис. 1).

У комплексі це є основою для стратегічного вибору — формулювання стратегічних та операційних цілей розвитку області на довгострокову перспективу. Отже, сильними сторонами територій країни є помірний клімат, рівнинний рельєф, наявність високо родючих чорноземів, що є суттєвою ресурсною базою для розвитку диверсифікованого сільського господарства. У свою чергу зростання попиту на продукти харчування у світі і тенденції до споживання органічних продуктів створює можливість для розвитку сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств та харчової промисловості у сільських територіях країни. Отже, основною перевагою більшості територій України є наявність унікальних рекреаційних та природних ресурсів, а також її економіко-географічне розташування, що дає можливість транскордонного співробітництва, вихід промислових та сільськогосподарських підприємств на європейський ринок.

Блажливою сильною стороною є успішна реалізація реформи децентралізації влади та формування фінансово-спроможних територіальних громад області.

Залучення іноземних та внутрішніх інвестицій шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату та активізації співробітництва з країнами-членами ЄС завдяки реалізації проектів міжнародних організацій і залученню міжнародної технічної допомоги сприятиме підвищенню інноваційної активності підприємств та розвитку високотехнологічних галузей. Прийняття нормативно-правових актів, спрямованих на поліпшення

інвестиційного та бізнес-клімату дозволить посилити такі переваги як належність території до інвестиційно-привабливих та економічно розвинутих регіонів України.

Слід зазначити, що найбільш суттєвим викликом для економіки регіонів України є низький рівень інвестицій у промисловість, який у поєднанні з високим рівнем фізичного та морального зносу виробничих фондів, недостатньою інноваційною активністю підприємств може призвести до деіндустріалізації та деградації економіки територій. Головною передумовою нівелювання впливу даного ризику є проведення послідовної державної політики щодо залучення іноземних інвесторів та стимулювання внутрішніх. Сприяння притоку інвестицій в економіку області, розвиток науково-освітнього співробітництва з європейськими країнами та покращення інвестиційного та бізнес-клімату дозволять уповільнити відтік кращих кваліфікованих кадрів за кордон.

Завершення реформи децентралізації та здійснення державою послідовної політики енергоефективності сприятимуть підвищенню спроможності територіальних громад щодо забезпечення населення житлово-комунальними послугами належної якості та відповідної вартості. Підтримка малого та середнього бізнесу сприятиме зменшенню процесів активізації міграції молоді та працездатного населення за кордон. Зростання бюджетної самостійності громад підтримує факт завершення реформи децентралізації, що у свою чергу знизить територіальні диспропорції та розрив у якості життя населення різних територій країни.

Головним ризиком для більшості територій залишається зниження інвестування в економіку через політичну нестабільність, загроза ескалації конфлікту на сході країни та високий рівень корупції. З посиленням впливу цього ризику можливе виникнення дефіциту зовнішнього інвестування через розгортання нової хвилі світової кризи. Водночас посилення конкуренції на світових ринках традиційного експорту разом з недовгою регуляторною політикою знижують експортний потенціал економіки області, гальмують інвестування та пригнічують інноваційну активність підприємств, яка наразі є недостатньою і може й надалі знижуватися через обмеження на трансфер технологій. Загострення проблем працевлаштування та економічна нестабільність посилюють міграційні настрої населення і, з одного боку, призводять до збільшення притоку внутрішніх мігрантів, а з іншого — призводять до відтоку кращих кваліфікованих кадрів.

Негативні демографічні тенденції (скорочення населення, висока трудова міграція за кордон, підвищення демографічного навантаження), а також активізація міграції молоді та працездатного населення за кордон створюють ризик для подальшого "старіння" населення та поглиблення невідповідності між пропозицією і потребами регіонального ринку праці, зокрема, в частині браку кадрів робітничих професій. Розширення ареалів депресивності окремих територій формує ризики зростання рівня безробіття та погіршення якості життя населення, посилення трудової міграції до територій з вищою економічною активністю.

Також процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують життєвими термінових заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток регіонів держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що, з одного боку, унеможливило досягнення збалансованого розвитку. У цьому контексті суттєвим викликом сьогодення є зміна клімату та погіршення екологічної ситуації на переважній частині територій країни.

Слід зазначити, що на поточну підтримку депресивних територій витрачаються значні фінансові ресурси, але це допомагає вирішувати тільки поточні проблеми.

Слід розуміти, що за відсутності повноцінної економічної активності регіонів забезпечення збалансованого розвитку в довгостроковій перспективі на цих територіях буде недосажним завданням. Тому, незважаючи на наявність проблеми економічного розвитку територій, що перешкоджають його гармонійному розвитку, слід пам'ятати, що українці живуть у спроможних громадах, зокрема реально впливають на організацію свого життєвого простору. Регіональна політика дозволяє кожному регіону та громаді ефективно використовувати свій власний потенціал, переваги, ресурси та можливості на користь розвитку та підвищення якості життя людини та відповідно на користь розвитку всієї України — економічно стабільної, політично та соціально згуртованої держави.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, у роботі визначено необхідність застосування SWOT-аналізу як важливої передумови формування стратегічного бачення економічного розвитку територій. Обґрунтовано, що завдяки аналізу сильних і слабких сторін регіону стає можливим більш глибоке висвітлення нарощування необхідних якостей та коригування певних тенденцій в процесі розвитку. Дослідження зовнішніх чинників спрямоване на виявлення можливостей та загроз, які можуть вплинути на майбутній економічний розвиток території та водночас спрогнозувати можливу реакцію регіону на ці виклики. У цьому дослідженні на основі SWOT-аналізу виявлено стратегічно важливі логічні взаємозв'язки між сильними та слабкими сторонами, а також загрозами та можливостями. Сформувані зв'язки дозволяють визначити стратегії подальших дій, в основу яких можуть бути покладені наступні чинники: порівняльні переваги, тобто найбільш важливі сильні сторони регіону, які спираються на зовнішні можливості та можуть надати істотний поштовх для розвитку регіону; виклики, тобто використання зовнішніх сприятливих тенденцій для зменшення вразливості регіону та мінімізації негативних наслідків існування його слабких сторін; ризики, тобто врахування найбільш імовірних зовнішніх загроз, які впливають на найбільш слабкі сторони регіону. Отже, виявлені зв'язки є основою не тільки для формулювання стратегічних цілей економічного розвитку території на довгострокову перспективу, але й розробки обґрунтованої стратегії досягнення сприятливого майбутнього. Шляхом застосування SWOT-аналізу здійснюється систематизація чинників, що дозволяє максимально адаптуватися до вихідних умов територіального розвитку з урахуванням зовнішніх чинників впливу.

Література:

1. Берданова О., Вакуленко В., Валентюк І.В., Ткачук А.Ф. Стратегічне планування розвитку ОТГ. К. 2017. 116 с.
2. Максимчук М.В. Інституціалізація розвитку економіки регіонів України: теорія і практика: монографія. ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України". Львів, 2016. 394 с.
3. Петросянц В.З. Стратегія регіонального розвитку в умовах інноваційних преобразованій економіки. М.: Экономика, 2011. 301 с.
4. Портер М.Е. Экономическое развитие регионов // Пространственная экономика. 2007. № 1. С. 108—132.
5. Сментина Н.В., Фіалковська А.А. Стратегічне планування місцевого розвитку К.: ФОП Гуляєва В.М., 2019. 244 с.
6. Ткачук А., Кашевський В., Мавко П. Стратегічне планування у громаді. К.: ІКЦ "Легальний статус", 2016. 96 с.
7. Baker D. Strategic Change Management in Public Sector Organizations. Oxford: Chandos, 2007. 328 p.
8. Bryson J.M. Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations: A Guide to Strengthening and

Sustaining Organizational Achievement; 5th Edition. San Francisco: John Wiley & Sons Publishers, 2018. 544 p.

9. Haines S. G. The Systems Thinking Approach to Strategic Planning and Management. Boca Raton, FL: St. Lucie Press, 2000. 392 p.

10. Stacey R., Griffin D. Complexity and the Experience of Managing in Public Sector Organizations. London: Routledge, 2006. 208 p.

References:

1. Berdanova, O. Vakulenko, V. Valentjuk, I. and Tkachuk, A. (2017), Strategichne planuvannya rozvytku OTGh [Strategic planning of OTG development], Kyjiv, Ukraine.
2. Maksymchuk, M. V. (2016), Instytutalizacija rozvytku ekonomiky regioniv Ukrainy: teoriya i praktyka: monografija [Institutionalization of development of economy of regions of Ukraine: theory and practice: monograph], DU "Instytut regional'nyh doslidzhen' imeni M. I. Dolishn'ogo NAN Ukrainy", L'viv, Ukraine.
3. Petrosjanc, V. Z. (2011), Strategija regional'nogo razvitiya v uslovijah innovacionnyh preobrazovanij jekonomiki [The strategy of regional development in the conditions of innovative transformations of the economy], Jekonomika, Moskva, Russia.
4. Porter, M. E. (2007), "Economic development of regions", Prostranstvennaja jekonomika, vol. 1, pp. 108—132.
5. Smentyna, N. V. and Fialkovsjka, A. A. (2019), Strategichne planuvannya miscevogho rozvytku [Strategic planning of local development], FOP Ghuljajeva V.M., Kyjiv, Ukraine.
6. Tkachuk, A. Kashevsjkyj, V. and Mavko, P. (2016), Strategichne planuvannya u ghromadi [Strategic planning in the community], IKC "Leghallyj status", Kyjiv, Ukraine.
7. Baker, D. (2007), Strategic Change Management in Public Sector Organizations, Chandos, Oxford, USA.
8. Bryson, J.M. (2018), Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations: A Guide to Strengthening and Sustaining Organizational Achievement, 5th Edition, John Wiley & Sons Publishers, San Francisco, USA.
9. Haines, S. G. (2000), The Systems Thinking Approach to Strategic Planning and Management. Boca Raton, St. Lucie Press, Florida, USA.
10. Stacey, R. and Griffin, D. (2006), Complexity and the Experience of Managing in Public Sector Organizations, Routledge, London, England.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2020 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73